



FUNDACIÓ PRIVADA
HOSPITAL DE
SANTA LLÚCIA

Laika: millorant la Qualitat de vida

Projecte per la millora de la qualitat de vida de les persones ateses a través de les intervencions assistides amb la gossa Laika a la Fundació Privada Hospital de Santa Llúcia.

Colomer Gonzalez, Marina

Guerrero Ramonet, Laura

Data 1 d'octubre de 2021

Castelló d'Empúries

Índex

1.Introducció i Marc teòric.....	2
2.Objectius.....	9
3.Metodologia.....	10
4.Resultats.....	14
5.Conclusions.....	17
6.Bibliografia.....	18

1.Introducció i marc teòric

La millora de la qualitat dels serveis sanitaris demanda, cada vegada amb més freqüència, mesures orientades cap a la humanització dels entorns sanitaris i la satisfacció dels usuaris. Per això resulta necessari valorar la qualitat de vida de les persones ateses des de perspectives sensibles a les seves necessitats, tant físiques com psicològiques i socials. Sobretot en un entorn amb persones grans en un context postpandèmia on les privacions de llibertat i el contacte social s'ha vist restringit. Un dels conceptes a tenir presents és les intervencions assistides amb gossos.

Les Intervencions Assistides amb Animals (IAA), es troben actualment en un gran desenvolupament dins i fora del nostre país. Aquestes pràctiques existeixen a tot el món desenvolupat i, la seva utilització és més habitual als Estats Units i Europa, on compten amb dècades d'experiència i un gran nombre d'associacions dedicades a l'ensinistrament d'animals, formació de voluntariat, programes d'acompanyament i visites a hospitals, centres penitenciaris, psiquiàtrics, residències i domicilis.

Les Teràpies Assistides amb Animals (TAA), són intervencions dirigides a uns objectius en els que, un animal que compleix uns criteris específics, és una part integral del procés de tractament. Aquests programes, dissenyats per a promoure la millora del funcionament físic, social, emocional i/o cognitiu, són dirigits per professionals de la salut com psiquiatres, psicòlegs, terapeutes ocupacionals o fisioterapeutes. Les característiques dels animals aplicats en aquestes teràpies depenen en funció dels problemes a intervenir o les característiques de les persones beneficiades d'aquestes pràctiques. Les espècies més utilitzades són el gos, el cavall i els dofins, en aquest respectiu ordre (Nimer i Lundahl, 2007). El gos és l'animal més habitual en contextos hospitalaris, per l'accessibilitat, les seves característiques i el fàcil ensinistrament.

Les Activitats Assistides amb Animals (AAA), també són intervencions cada vegada més utilitzades per aconseguir, a partir del contacte entre l'animal i la persona, beneficis motivacionals, educatius i/o recreatius per tal d'incrementar la qualitat de vida de persones amb tractament per a malalties o problemes de salut

(Pet Partners, 2018). Generalment, les AAA consisteixen en visites d'animals domèstics especialment entrenats, acompanyats d'un professional o voluntari amb experiència en entorns com escoles, centres clínics, hospitals i centres residencials. (Chubak i Hawkes, 2015).

Les Intervencions Assistides amb Animals (IAA)

Considerables estudis demostren que existeix una influència positiva de les mascotes en la salut i el benestar dels éssers humans, comprenent aspectes psicològics, fisiològics, terapèutics i psicosocials. Davant el tractament de diferents malalties, com a funció facilitadora en les teràpies i pels seus efectes, s'ha permès que els animals siguin empleats en l'àmbit terapèutic, naixent així, les intervencions assistides amb animals (IAA).

La companyia de mascotes, a part de demostrar-se que actuen com a factors protectors contra malalties cardiovasculars, també són molts els efectes psicològics que es desencadenen de la interacció entre humà-animal, que ajuden en el pronòstic de moltes malalties, entre elles, la del càncer.

En els últims anys, s'ha començat a interessar més pels efectes psicològics i fisiològics de les IAA i, en el camp de les ciències de la salut, s'està incrementant la investigació d'aquestes teràpies com a tractaments addicionals als tradicionals, no per reemplaçar-los, sinó per ajustar-se els uns amb els altres. Aquests recents estudis sobre les teràpies assistides amb animals, informen sobre els beneficis que tenen l'ús dels animals com a co-ajudants o co-terapeutes, oferint un enfoc multimodal i integral que permet cuidar les necessitats del pacient, tant a nivell psicosocial com fisiològic, millorant així la qualitat de les seves vides (Urbanski i Lazenvy, 2012).

No obstant, tot i ser una temàtica atractiva d'investigació força recent, les aplicacions dels animals en el context mèdic i sanitari han estat presents des d'èpoques molt llunyanes. Els animals s'han considerat de valor terapèutic pels humans des de l'Antiga Grècia. Els antics grecs creien que els gossos podien sanar malalties i s'utilitzaven com a co-terapeutes en els seus temples de curació.

Els primers informes que deixen constància sobre la utilització de les teràpies assistides amb animals, són al 1972, a l'hospital "York Retreat", fundat en el 1792 per la "Society of Friends". El psiquiatra William Tuke, va ser el pioner en incorporar els animals a les teràpies, demostrant que a través del reforç positiu dels animals podien propiciar valors humans de tipus emocional a través de l'aprenentatge de l'autocontrol.

Tot i aquesta primera evidència, el paper de l'animal ja havia sigut considerat en diverses ocasions important en la salut humana. A Anglaterra, el filòsof empirista John Locke, a l'any 1669 ja va defensar que la interacció animal-humà tenia una funció socialitzadora, amb la seva teoria que els animals despertaven sentiments socials en nens i malalts mentals, aportant-los tranquil·litat.

A l'any 1867, la Institució alemanya Bethel, va iniciar programes per a persones autistes que més endavant va estendre per a altres malalties, en les que els animals de companyia intervenien en el tractament de persones amb epilèpsia.

Tot i això, fins l'any 1953 no es va començar a construir les primeres bases del que coneixem ara com a teràpia assistida amb gossos, amb el descobriment del psiquiatra Boris M. Levinson, al adonar-se'n del potencial del seu gos Jingles, com a co-terapeuta, davant del cas d'un nen amb problemes de retraïment que va respondre positivament amb la presència del seu gos, quan ell i la seva mare es van presentar a casa del psiquiatra. D'aquesta manera, Levinson, va incorporar en les seves sessions de teràpia la interacció entre el gos i el pacient i, el resultat, va ser d'una notable milloria de l'estat mental del nen, doncs el gos li ajudava a expressar les seves emocions, comunicar-se i tranquil·litzar-se.

Al 1974, Elisabeth i Samuel Corson, van crear un programa en un Hospital Mental de Michigan, amb l'objectiu d'avaluar la viabilitat de les TAA. El programa consistia en fer ús de gossos amb aquells pacients de l'hospital psiquiàtric que no responen al tractament tradicional.

Els resultats obtinguts van demostrar un augment de l'autoestima, la comunicació, la independència i la capacitat d'assumir responsabilitat de la cura dels animals.

A partir d'aquestes troballes, va incrementar-se l'interès per part dels investigadors i professionals sobre els diversos efectes envers la interacció entre animals i humans, en el camp de la psicologia. Demostrant-se, cada vegada més, les diferents influències que els animals exerceixen sobre les persones.

Al 1997, Aaron T. Beck, psiquiatra i professor estatunidenc, va parlar dels efectes sobre la socialització derivades de la interacció persona-animal, com la cohesió social, la cooperació amb altres persones i la promoció del contacte social, essent aquests, uns dels aspectes més importants de la interacció humana, promovent d'aquesta manera, la comunicació i les relacions interpersonals, afavorint conductes sociables i la disminució de l'estrès i ansietat, aconseguint com a resultats finals, un bon estat d'ànim.

Més tard, un estudi (Odendaal, 2000) observa que la interacció calmada entre humans i gossos influeix positivament en nivells de dopamina, cortisol, oxitocina, prolactina endorfina i feniletilamina en humans i gossos.

A Espanya, la Fundació Affinity (Fundació Purina, en aquell moment), creada al 1987 amb l'inicial propòsit de promoure el paper dels animals de companyia a la societat, crea la Càtedra d'Investigació Fundació Affinity Animals i Salut a l'any 2012, per tal d'investigar el vincle que es crea entre les persones i els animals i així divulgar els efectes positius de les Teràpies i Educació Assistida amb Animals de Companyia (TEAAC). L'Associació Bindem, un centre veterinari especialitzat en el comportament animal dedicat a cuidar la salut física i emocional dels seus pacients, també participa en les investigacions .

Arrel d'aquests resultats, s'han obtingut beneficis com la millora en la qualitat emocional i seguretat en persones desmotivades per situacions insanes, una reducció dels nivells d'ansietat al veure els aspectes divertits i entranyables de la mascota, sentiments d'utilitat al passar de ser persones cuidades per cuidadores, efectes socialitzadors que fomenten les relacions socials amb el seu entorn, promoció de l'activitat física i efectes beneficiosos sobre la fisiologia com ritmes saludables del cor i la pressió arterial, pels estats de pau i tranquil·litat provocats pel contacte amb l'animal.

Al 1990 s'inicien els primers programes de Teràpia Assistida amb Animals de Companyia a Espanya i es comença a promoure aquesta pràctica en diferents contextos: Centres de salut mental, geriàtrics, centres penitenciaris i centres de menors.

Fine, (2003), va classificar els diferents entorns d'aplicació dels animals en les teràpies en els següents grups: Centres per a persones amb Trastorns del desenvolupament, centres educatius, programes amb animals per a serveis i programes residencials basats en institucions (hospitals, centres penitenciaris i geriàtrics). Actualment, aquests entorns on s'inclouen els animals en les teràpies també existeixen a nivell del territori espanyol, tot i que per la contemporaneïtat d'aquestes pràctiques, no és molt freqüent trobar-les. No obstant, a mesura que es van coneixent evidències científiques sobre les IAA, l'aplicació dels animals en aquests contextos terapèutics va augmentant.

Programes residencials Basat en Institucions

Les intervencions amb els animals en aquest àmbit, estan destinades als centres que ofereixen cures a llarg termini, com centres penitenciaris, residències de persones grans i hospitals. Els programes terapèutics amb els animals en aquests contextos, estan destinats a proporcionar als usuaris una activitat que trenca a amb la rutina diària a la que estan acostumats. Els animals, en aquestes pràctiques, actuen com a reductors d'ansietat, augmenten les interaccions verbals i impulsen l'ensenyança del valor de la responsabilitat. Els objectius dels programes d'intervenció, però, són diferents segons la institució en concret.

En residències de persones grans, la intervenció està orientada a la millora d'àrees d'activitat, comunicació verbal, conversacions sobre animals, socialització amb els treballadors del centre i la resta de residents, entre altres. Aquests programes ofereixen una millora de la qualitat de vida de les persones d'aquest col·lectiu per efectes com l'alleujament de sentiments de soledat, depressió i avorriment.

Tanmateix, les visites dels animals ofereixen un canvi positiu en la rutina dels pacients, proporcionant una distracció del seu dolor i/o malaltia. A partir de la presència de l'animal, doncs, és possible arribar d'una forma més eficient a la

rehabilitació del pacient en el seu entorn de curació. Els programes en aquest context, demostren que les teràpies assistides amb animals faciliten l'habilitat verbal, la capacitat de memoritzar i la mobilitat. També existeixen evidències dels efectes beneficiosos freqüentment observats en aquests espais, la reducció de l'estrès és la més comuna. A més, s'ha comprovat que aquests efectes són més significatius en pacients que presenten dolors, ansietat, hiperactivitat i/o elevació de la tensió arterial (Fine, 2003).

També s'ha trobat diverses evidències que demostren un increment significatiu de l'estat d'ànim, estats de relaxació i actitud positiva (Engelman, 2013; Marcus, et al., 2014; (Schmitz, Beermann, MacKenzie, Fetz i Schulz-Quach, 2017), així com una reducció significativa de l'estrès i de sentiments de soledat (Marcus, et al., 2014). A més, també es demostra que la presència de l'animal, aconsegueix que les sessions i cites mèdiques siguin experiències més positives (White, et al., 2015).

L'experiència de gairebé deu anys d'IAA en l'àrea de la salut mental de l'hospital Sant Joan de Déu permet apuntar que els avantatges són múltiples (Domenec et al, 2016); alguns dels beneficis experimentats es descriuen a continuació:

- Beneficis preventius:** incrementa la responsabilitat, afavoreix la motivació, incrementa l'activitat física, afavoreix la relaxació, incrementa l'autoestima, redueix la solitud, redueix els símptomes psicossomàtics, etc.
- Beneficis sensomotors:** millora la motricitat i l'equilibri.
- Beneficis psicoafectius:** acceptació incondicional, canalitzador d'emocions, ganes de compartir, afavoreix la presa de decisions i la resolució de problemes, millora l'autoestima i el grau d'atenció, etc.
- Beneficis socials:** facilitador de relacions, empatia, implicació social i comunitària, etc.

En quant a l'aliança terapèutica, s'ha comprovat que les teràpies assistides amb gossos, tenen un efecte positiu i transformen la situació per a compartir sentiments, sentir-se còmodes i proporcionar una sensació de familiaritat basada

en l'experiència prèvia dels participants amb els animals. A més, promouen els sentiments d'acceptació al no sentir-se mai jutjats i crear un espai neutre per expressar lliurement els sentiments (White, et al., 2015). Schmitz, et al., (2017), també demostra que els gossos actuen com a catalitzadors de la comunicació dels pacients i promou un sentit de proximitat i confiança.

En referència als efectes fisiològics de les intervencions assistides amb gossos, també s'ha demostrat una disminució de la freqüència cardíaca i de la pressió sanguínia i, un increment de la saturació arterial d'oxigen en pacients que han rebut visites de gossos de teràpia assistida, però no es troba variacions significatives del dolor, nàusees, dispnea i astènia (Orlandi, et al., 2007). No obstant, anys més endavant, Engelman, (2013), registra una disminució de la percepció del dolor dels pacients i, a l'any següent, també s'observa una millora del dolor presents a les visites dels gossos de teràpia assistida (Marcus, et al., 2014).

Qualitat de vida

Com s'ha esmentat anteriorment amb la fi de millorar l'assistència sanitària és necessari conèixer com ho viu el pacient, com s'està vivint dins d'aquest context. És per aquest motiu que per mesurar-ho i ser-ne conscient és necessari tenir present la qualitat de vida. També, és d'un dels punts claus per concebre el procés d'humanització. Així doncs, després de la pandèmia i a dia d'avui que continuem amb les conseqüències i restriccions, sobretot, en quant al contacte físic vam creure important introduir quelcom que millorés la qualitat de vida: La Laika. Després de molt de temps amb distància social, el contacte amb la Laika ha permès i segueix permeten companyia i tacte, que era tot el que ens faltava en aquest temps sense abraçades ni contacte físic dels familiars. Un no substitueix a l'altre però si que el fet de poder acariciar, tocar, notar a la Laika produïa i produeix sensació de benestar i en definitiva caliu, sentir-se acompanyat.

2. Objectius

Objectiu general: Millorar la qualitat de vida de les persones ateses.

- Fomentar valors com el treball en equip, la constància, la comunicació assertiva i el compromís.
- Incrementar estats d'ànims, i relaxació.
- Reduir significativament sentiments de soledat i estats d'ansietat, millorant l'autoestima.
- Desenvolupar i treballar el sentiment d'autoeficàcia i responsabilitat de les persones ateses.
- Potenciar l'activitat física sigui passejant i/o jugant amb la gosseta Laika.
- Treballar de forma conjunta per prendre decisions respecte al que comporta cuidar d'ella.
- Estimular i potenciar els sentits de la vista, tacte, olfacte i oïda (estimulació basal).
- Despertar records del passat associats amb gossos i establir nous temes de conversa mentre es realitza reminiscència i millora la comunicació entre les persones ateses.

3. Metodologia

Des de l'Àrea Social (treballadores socials, animadora sociocultural, psicòloga) es proposa l'adopció d'una petita gossa de 6 mesos d'una protectora del poble veí. S'ha valorat que un animal de companyia, en aquest cas una gossa, pot generar vincles importants entre les persones ateses i l'animal, pot estimular i fomentar la responsabilitat de les persones ateses donat que cal que li comprin el menjar, es facin càrrec d'ella, passejar-la, estimular que caminin, activitats basals....

No obstant, donada la situació de la pandèmia de la covid19, a continuació es fa proposta de qui atindrà a l'animal donat que actualment no pot passar per totes les persones ateses, ja que seria un focus de propagació de la covid19. La residència està dividida en 10 bombolles (Planta baixa (PB) menjador petit, PB menjador gran, 1A, 1B, 1C, 1D, 2A,2B, 2C,2D dividides en zones segons perfil cognitiu i grau de dependència, que la conformen un total de 114 persones ateses.

Inicialment, durant la setmana del 1 de juny al 6 de juny, la Psicòloga es fan assemblees amb les unitats PB, 2C, 1B i 2A per tal de decidir el nom de la gosseta. També, es proposarà que pugui instal·lar-se el proper 3 de juny. Un cop fetes les assemblees el nom escollit és Laika.

A partir del 3 de juny començaran a fer-se càrrec, començarà planta baixa, anirà seguint l'ordre establert. De dilluns a divendres estarà a 2 unitats, el cap de setmana se'n farà càrrec planta baixa. A partir del divendres a les 18h de la tarda, no es tocarà la gosseta, i dissabte al matí es podrà tocar per les persones ateses de planta baixa, abans però s'haurà de rentar les mans.

A partir de llavors, setmanalment serà responsabilitat d'una unitat de convivència. S'haurà de passejar, donar menjar, estar per ella... PAD i tècnics ajudaran i supervisant que es dugui a terme. A continuació es pot veure la calendarització i així successivament:

Setmana	Data	Zona
1a Set.	Del 3 al 6 de juny	Planta baixa
2na Set.	del 7 al 11 de juny	2cd
3era Set	Del 14 de juny al 18 de juny	1cd
4rta Set.	Del 21 al 25 de juny	2ab
5ena Set.	Del 28 al 2 de juliol	1ab

Aquest mes de setembre amb el nou protocol els usuaris si estan a l'exterior si que la poden tocar i passejar encara que siguin de diferents zones, tot i així, les activitats assistides amb la Laika es segueixen organitzant amb el sistema de bombolles.

CAPS DE SETMANA SE'N FARÀ CÀRREC PLANTA BAIXA (DISSABTE MATÍ TOTHOM S'HAURÀ DE RENTAR LES MANS ABANS DE TOCAR-LO)

Accions que cal prendre per cuidar a la gosseta i que s'han realitzat:

ACCIÓ	RESPONSABLE
Posar cartells perquè ningú li doni menjar extra	Animació Sociocultural
Posar xarxa a la porta perquè no surti	Cap de Manteniment
Deixar sempre les portes d'exterior tancades	Tothom

Torns de comprar menjar (cada mes algun voluntari de zona diferent)	Persones Ateses- Animació Sociocultural
Passejar-la cada dia	Persones ateses responsables de cada unitat de convivència
Jugar amb ella i educar-la	Persones ateses responsables de cada unitat de convivència conjuntament amb supervisió àrea social.
Activitats assistides amb la Laika	Àrea social
Dutxar-la cada 3 mesos.	Persones ateses amb supervisió àrea social.
Tenir al dia el calendari de vacunació	Àrea Social

Les activitats assistides amb la Laika són:

- Ensenyar a les persones ateses els principis de l'aprenentatge i l'educació amb reforç positiu “ quan la Laika aconsegueix fer el que volem, la premiem”.
- Establir circuits d'habilitats adaptat a les capacitats dels usuaris. Habilitats a aprendre: passeig amb corretja, passejar sense corretja, geure, oferir la pota, tombar-se, passejar sense corretja.
- Cobrir les necessitats bàsiques (menjar, veure) i netejar i recollir la femta de la Laika.
- Netejar i mantenir ordenat la seva caseta i espai i fer-ho conjuntament de forma diària.

- Estimulació basal, persones amb mobilitat reduïda, acariciar-la, posar-la sobre la falda, parlar del tacte i de l'escalfor que es desprèn.
- Recordar el que es va fer el dia anterior amb la Laika.
- Iniciar temes de conversa a través de la Laika, vinculats amb els gossos i així fomentar la comunicació entre el grup (cohesió de grup i reminiscència).

4.Resultats

Després de posar-ho en pràctica, els resultats són evidents a simple vista en el transcurs del dia a dia a la residència. Tanmateix a continuació es comparteixen fotografies on també es poden veure alguns d'aquests moments esmentats. En quant a resultats cal destacar que hi ha hagut un augment i millora de les relacions socials dins de la residència, és a dir, s'han creat nous vincles de persones ateses. Com que comparteixen tasques i treballen de forma conjunta han sorgit noves amistats, i diàriament veiem com de forma autònoma duen a terme les tasques diàries que implica la cura de la Laika. En definitiva, hi ha hagut una millora de la cohesió grupal, ja sigui amb persones de la seva pròpia bombolla o d'altres. Havíem observat que persones de les mateixes bombolles abans de no tenir la Laika cadascú afrontava el dia a dia de forma més independent, i des de la incorporació de la Laika, passegen plegats, augmenten els sobretaules, i quan estan asseguts de costat parlen entre ells/es.



Un altre fet destacable és la millora en les visites familiars, el ser un nou estímul, les famílies i inclòs nets o altres familiars interaccionen amb la Laika, fet que fa augmenta l'autoestima i el sentiment d'autoeficàcia de la persona atesa. A més de ser un nou tema de conversa.



A més una gran sorpresa ha estat la millora de l'activitat física de les persones ateses, ja que, persones que no sortien de forma molt limitada al pati si no se'ls hi anava insistint, hem aconseguit que per si sols surtin. I que per tant, s'activin conductualment. Surten a baix a passejar-la, és una manera també que s'ha assolit que persones que estaven més apagades a nivell d'exercici físic estiguin més motivades a realitzar moviment, com podria ser passejar amb ella o el simple fet d'anar-la a veure. Així doncs, hi ha hagut un increment de les persones surten a l'exterior.



En la mateixa línia hi ha hagut un augment de persones que dediquen el seu temps a la cura de la Laika i que per tant, s'omplen el dia amb noves activitats. Com per exemple: sortir a comprar-li al menjar, estar al dia de quan s'ha de dutxar, netejar el seu espai, acariciar-la, educar-la... Aquestes mateixes refereixen estar més acompanyades, hi ha hagut una disminució del sentiment de soledat. Quan parles amb ells refereixen que estan contents i feliços de l'arribada de la Laika, i que han notat un canvi. Aquestes verbalitzacions, les duen a terme persones amb un perfil cognitiu preservat. Però, cal dir, que les persones amb estat avançat de demència, per exemple, se'ls nota amb la comunicació no verbal com els hi agrada.



Somriuen, la segueixen amb la mirada, l'acaricien, noten la seva escalfor. Creiem que és quelcom que ha beneficiat també molt les persones que necessiten més estimulació basal. Sobretot el tacte, ja que la pandèmia ens va allunyar del contacte físic, quelcom imprescindible com a éssers socials que som. La Laika també ha permès fomentar el tacte a través de calor animal.

S'ha de dir que totes aquestes sortides a l'exterior, és possible, que durant l'hivern es vegin més limitades en temps degut a les condicions meteorològiques. Ressaltar que la Laika ha estat i és una gran font de felicitat per tots/es que conviuen a la casa. Per aquest motiu els diferents objectius plantejats inicialment s'han més que assolit.

5.Conclusions

A continuació, s'exposa una llista d'aquests efectes evidenciats en la literatura esmentada en el primer punt i després de posar-ho en pràctica a la Fundació Privada Hospital de Santa Llúcia els resultats són:

- Redueixen significativament els estats d'ansietat, pors, estrès, preocupacions, estats depressius i els sentiments de soledat a les persones de totes les edats que conviuen a la residència.
- Redueixen significativament l'agressivitat de la població.
- Incrementen significativament els estats d'ànim, de relaxació i d'actitud.
- Transformen les visites familiars i l'estada amb la Laika en experiències positives.
- Millora la relació entre els companys/es, fomenten el treball en equip.
- Milloren l'aliança terapèutica: transformen l'ambient per a compartir sentiments, sentir-se còmodes i promoure la comunicació de totes les persones
- Promouen la participació i els sentiments d'acceptació, de proximitat i confiança.
- Disminueixen la percepció del dolor.
- Disminueix la freqüència cardíaca i la pressió sanguínia i incrementa la saturació arterial d'oxigen de la població.
- Desenvolupen l'autoeficàcia de les persones ateses durant les sessions amb la Laika.

Altres dades d'interès

Com a altres dades d'interès, s'aprofita aquest espai per a comentar que, per al desenvolupament de totes les investigacions de les teràpies i/o activitats assistides amb gossos en els contextos hospitalaris, es va excloure a tots aquells participants que presentessin al·lèrgies o por/aversió als animals. A més, tots els

gossos de teràpia assistida que participaven en aquests estudis, es trobaven en absoluta higiene, desparasitats. Cada grup bombolla tenia uns dies assignats, i les persones ateses es desinfecten les mans abans de tocar-lo.

6. Bibliografia

- Abellán, R. M. (2008). La terapia asistida por animales: una nueva perspectiva y línea de investigación en la atención a la diversidad. *Indivisa: Boletín de estudios e investigación*, (9), 117-146.
- Chubak, J., & Hawkes, R. (2016). Animal-assisted activities: Results from a survey of top-ranked pediatric oncology hospitals. *Journal of Pediatric Oncology Nursing*, 33(4), 289-296.
- Engelman, S. R. (2013). Palliative care and use of animal-assisted therapy. *OMEGA-Journal of Death and Dying*, 67(1-2), 63-67.
- Fine, A. H. (2003, November). Animal assisted therapy and clinical practice. In *Psycho legal Associates CEU meeting*, Nov(Vol. 1).
- Fleishman, S. B., Homel, P., Chen, M. R., Rosenwald, V., Abolencia, V., Gerber, J., & Nadesan, S. (2015). Beneficial effects of animal-assisted visits on quality of life during multimodal radiation-chemotherapy regimens. *J Community Support Oncol*, 13(1), 22-26.
- Johnson, R. A., Meadows, R. L., Haubner, J. S., & Sevedge, K. (2008, March). Animal-assisted activity among patients with cancer: Effects on mood, fatigue, self-perceived health, and sense of coherence. In *Oncology Nursing Forum* (Vol. 35, No. 2).
- Malvezzi, M., Bertuccio, P., Levi, F., La Vecchia, C., & Negri, E. (2013). European cancer mortality predictions for the year 2013. *Annals of Oncology*, 24(3), 792-800.

- Marcus, D. A. (2012). Complementary medicine in cancer care: adding a therapy dog to the team. *Current pain and headache reports*, 16(4), 289-291.
- McCullough, A., Jenkins, M. A., Ruehrdanz, A., Gilmer, M. J., Olson, J., Pawar, A., ... & Grossman, N. J. (2017). Physiological and behavioral effects of animal-assisted interventions on therapy dogs in pediatric oncology settings. *Applied Animal Behaviour Science*.
- Moreira, R. L., Gubert, F. D. A., Sabino, L. M. M. D., Benevides, J. L., Tomé, M. A. B. G., Martins, M. C., & Brito, M. D. A. (2016). Assisted therapy with dogs in pediatric oncology: relatives' and nurses' perceptions. *Revista brasileira de enfermagem*, 69(6), 1188-1194.
- Nimer, J., & Lundahl, B. (2007). Animal-assisted therapy: A meta-analysis. *Anthrozoös*, 20(3), 225-238.
- Odendaal, J. S. (2000). Animal-assisted therapy—magic or medicine?. *Journal of psychosomatic research*, 49(4), 275-280.
- Pet Partners. (2018). *The Pet Partners Story* | *Pet Partners*. Recuperat de <https://petpartners.org/about-us/petpartners-story/>
- Schmitz, A., Beermann, M., MacKenzie, C. R., Fetz, K., & Schulz-Quach, C. (2017). Animal-assisted therapy at a University Centre for Palliative Medicine—a qualitative content analysis of patient records. *BMC palliative care*, 16(1), 50.